

UCRAINUS

ЧИ МАЄ ВІДЖИТИ
ІСТОРИЧНА
ПОЛЬЩА
?

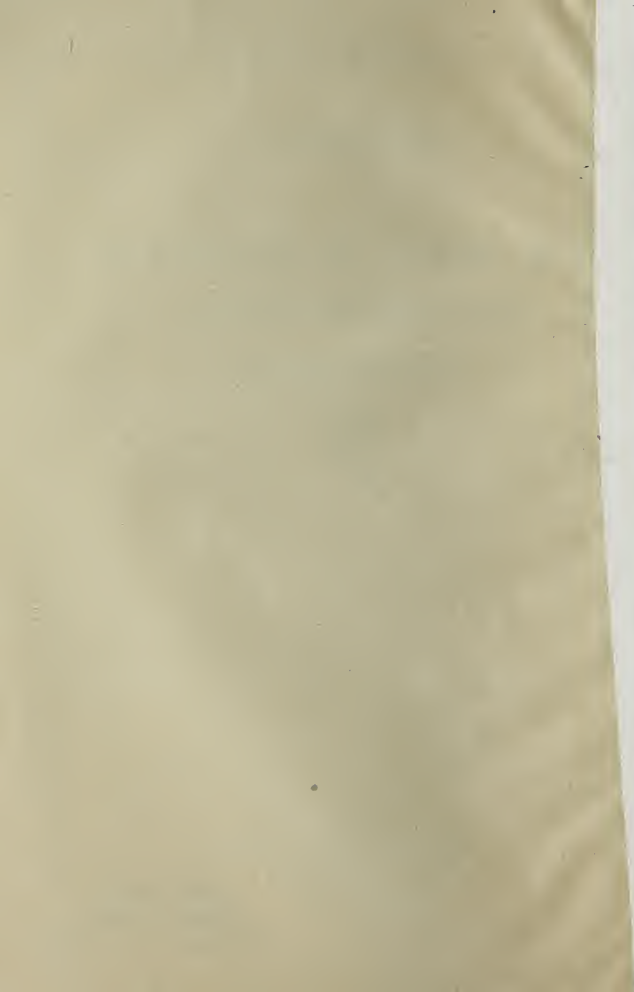
1916.

“З Друкарні Народної Волі”,

524-530 Olive Street,

Scranton, Pa.

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN

3.8
7с В знаменитій своїй політичній праці и. з. "Историческая Польша и великорусская демократія",¹⁾ що по нині не тільки не втратила своєї вартости, але ввиду подій, що розвивають ся на Сході Європи у звязку з світовою катастрофою відзискала повну свою актуальність, наводить покійний М. Драгоманов такий епізод з польського повстання з 1863 р.:

"Один старий польський діяч оповідав нам (Драгоманову), що коли в одному селі київської губернії селяни били повстанців, то оден російський офіцер запитав селян, що добивали вже повалених Поляків: За що їх б'ють? Вони і так вже лежать! Тоді один окровавлений Поляк підняв ся з землі і сказав: Оставьте, нехай б'ють! Ми винуваті перед ними, много винуваті!" (ст. 20, видання парижське).

Кров кидаєть ся до голови, каже Драгоманов, коли чуєш про такі сцени. Але вони заставляють вірити, що в будучности польські освічені класи не підуть в сліді своїх батьків та направлять гріхи старої Польщі супроти неволених нею народів.

Великий оборонець прав поневолених народів іддавав ся іллюзіям.

¹⁾ Працею сею будемо користувати ся в нашій брошурі.

Погляньмо, як польські освічені класи направляли свої історичні гріхи.

Стара Польща Ягайлонів (1569-1772) була мішано-національною державою. Пануючою нацією в ній були Поляки. Спеціально-ж польська шляхта й польське католицьке духовенство мали в ній необмежену власть і свободу. Але в неволі польської шляхтоцько-єзуїтської республіки стогнали три народи: Українці, Білорусини й Литовці. Історичні відносини Польщі до цих народів можна коротко определити: всі ці три народи були предметом брутальної експлуатації Поляків в політичному, економічному й культурному змислі. Польща заволоділа землями й багатствами України, Білої Руси й Литви, засимілювала на протязі віків висші верстви цих народів а не допускаючи до розвитку їх письменства й культури, повернула їх таким способом в сирі етнографічну масу, що мала служити погноєм для польської держави й культури. Проти сеї політики Польщі боронилися всі три поневолені нею народи. Найсильніше протестувала Україна. Війни козацькі з Польщею, що тревали майже цілі три віки, захитали польську державу в самих її основах. Україна, — признають се найчілнійші польські історики, — привела Польщу до упадку.

Польща впала, але й доля України не полекшала. Навпаки, попала вона в ще тяжшу неволю.

Наступила чорна хмара, настала ще й синя:

Була Польща, була Польща та й стала Росія.

Так проклинає українська народна пісня з того часу, не забута по нинішній день, обі держави, польську й російську неволю.

Здавалось, що Поляки по упадку своєї держави, самі попавши в неволю і закоштувавши її на власній своїй шкірі, зрозуміють, що будучність свою можуть будувати тільки на признанню права кожного народу до своєї волі, і самостійности, що бажаючи волі для себе, мусять бажати її і для трьох народів поневолених старою Польщею, що зречуться раз на завсїгди права до пановання над ними а в своїй політиці супроти Литовців, Білорусинів і Українців будуть руководити ся тільки засадою рівноправности і рівноцінности. Тільки в той спосіб моглиб Поляки поправити свої історичні гріхи а тоді знайшлиб в Українцях, Білорусинах і Литовцях не ворогів а горячих приятелів.

Одначе так не сталось. Постулат Історичної Польщі, "Polski od morza do morza" поклали Поляки, всі їх класи і партії в основу своєї політики, веденої в трьох заборах. Коли були між ними які різниці що до сеї спільної ціли, то тільки тактичні, обумовлені умовами місця, часу та конкретних відносин.

Ми мусїлиб значно розширити сю брошуру, колиб захотїли ширше обосновувати наше твердження. Обмежимось тому тільки на двох епізодах польської політики, що служать незбитим доказом всього сказаного вище.

Беремо польське повстання з 1863 р. і акцію Поляків в теперішній світовій війні в користь реставрації їхньої батьківщини. І в одному і в другому випадку нас інтересувати ме відношене їх до Українців, Білорусинів і Литовців, отже до тих народів, що входили колись в склад незалежної польської держави.

Той факт, що в 1863 р. Поляки організували повстання не тільки на етнографічній польській території, але на Україні, Білій Русі й Литві, говорить найкраще, що повстанцям ходило не о відновлене Польщі в етнографічних межах, але в історичних.

Претенсії свої до непольських земель опирали Поляки на двох причинах. По перше, землі ті належали колись до польської держави, по друге — вони вважали Україну, Білу Русь і Литву польськими краями, бо висші верстви населення сих країв ополячилися, а тілкі висші і освічені верстви, на їх думку, можуть бути представниками народу.²⁾ Не входимо ближше в саргументацію Поляків а лише звертаємо особливу увагу на неї читача, бо таксамо аргументують Поляки в теперішній світовій війні свої претенсії до українських, білоруських і литовських земель а ближше про се прийдесть ся нам на відповідному місці говорити. Та поминувши сей засадничий момент, можна було сподіватись, що здоровий політичний розум наказуватиме Полякам, що думали реставрувати історичні

2) Ближше про се говорить цікава стаття Рильського "Основи", 1861 р., № 12. п. в. "Дворяне правого берега Дніпра

Польщу, по крайній мірі старатись позискати для своєї цілі населенє України, Білої Руси й Литви, що вони повинні були прихильно віднестись до національних рухів на тих землях а селянам поробити як найдалі йдучі уступки.

Було як раз навпаки.

На Україні розвивав ся тоді значний національний рух. Його літературним виразником був поважний український місячник "Основа" (1861), що виходив в Петербурзі і гуртував довкола себе найкращі літературні сили України (Куліш, Костомаров, Шевченко, Марко Вовчок, Білозерський і інші). Повставали тоді не тільки українські, але білоруські й литовські тайні кружки, що ставили собі метою, працювати над національним відродженем своїх народів. До сих кружків і національних рухів віднесли Поляки крайно ворожо, бо в них добачували ту силу, що загрожувала їх польському станови посідання на непольських землях. Мало того, для нищення тих рухів, вони удавали ся о поміч російського правительства, представляючи їх в своїх доносах як небезпечні для російської держави.

Ось один тільки зрадок, як Поляки відносились до українського руху, а він знаменито відбиває загальну тогочасну польську опінію. В журналі "Tygodnik Poznanski" (1863 р. No. 3) читаємо:

"В київськiм університеті повстала російська (!) партія, так звані хлопомани, під впливом відомих речників російської ідеї Іваніщева. Костомарова, Гала-

гана, Аксакова і т. п. З лона сеї партії, в ім'я любови до народу, братської рівності і т. п. гарних річей пішли місії по краю, буцім то для оборони народу від кривди, що могла заподіяти шляхта народови в часі розв'язки селянського питання. Правительство дивилось на се крізь прозору завісу, терпіло по краю безумних комісарів і навіть скрито помагало їм. Воно мало для сеї ціли Антоновичів, Рильських і т. п. божевільних людей, очарованих московською клікою, що зовсім виреклись любови до Польщі, щоби здійснити видуману ними малоруську (!) утопію. Всесильна пропаганда на правобережній Україні, в традиційній області козацтва, похорони Шевченка, устроєна для него могила, мандрівки до сеї Мекки малоруського народу, ведені хлопоманами, — все те робить на нарізильне вражіння!”

Хто хоче ближше довідатись про тогочасні польсько-українські відносини, сього відсилаю до незвичайно цікавої статті знаменитого українського історика В. Антоновича, поміщеної в “Основі” в №. 1, за 1866 р. під заголовком “Моя сповідь”.

Тут наведемо тільки те характерне місце, в яком автор мотивує поворот свій до покинутої його предкам української народности:

“Я дійсно “перекинчик” — відповідає Поляка Антонович — але ви не взяли під увагу одну обставину а іменно ту, що слово “ренеґат” не має само по собі ніякого зміслу; що для вироблення собі думки п

людину, на адресу якої звертаєть ся сей енітет, треба знати, від якої іменно справи ся людина відступила і до якої пристала; инакше слово се позбавлене змисла — се пустий звук. Дійсно, ви маєте слухність. По волі судьби, я родив ся на Україні шляхтичем; в дитинстві мав всякі привички паничів і довго поділяв всі станові й національні пересуди людей, в крузі яких я виховував ся; але коли прийшов для мене час самопізнання, я холоднокровно оцінив своє положене в краю, я зважив його недостачі, всі стремління суспільства, серед якого мене судьба поставила і побачив, що се положенне морально безвихідне, коли не відказати ся від свого виключного погляду, від своїх бутних посягань на країну і її народність; я побачив, що Поляки-шляхтичі, які живуть на Україні, мають перед собою власного сумління тільки два виходи: або полюбити нарід, серед якого вони живуть, переняти ся його інтересами, повернути до народности колись покинутої їх предками і невсипущою працею та любовію, поірі сил, винадгородити все зло, спричинене ними народови, що годував многі покоління вельможних колюбістів і якому сї останні за піт і кров платили погордою... або коли для сього бракне моральної сили, перелити ся в землю польську, заселену польським народом для того, щоби не прибавляти собою зайвого навізита, для того, щоби накінець позбавитись самому перед собою від сумного докору в тому, що і я теж колоніст, теж плянтатор, що і я посередно чи безпосе-

редно (вирочім се все одно) годуюсь чужою працею, заслоняю шлях до розвитку народу, в якого хату я вліз непрошений, з чужими йому стремліннями, що і я приналежу до того табору, який змагає до подавлення народного розвитку тутземців і що невинно поділяю відповідальність за їх вчинки. Розумієть ся, я рішив ся на перше тому, що скількиб я не був зіпсований шляхецьким вихованням, привичками і мріями, мені легше було з ними розстати ся, як з народом, серед якого я виріс, який я знаю, якого трагічну долю бачив в кожному селі, де тільки володів там шляхтич, і уст якого чув не одну печальну, серце роздираючу пісню, не одно чесне, дружнєє слово (хоч я був і паничем) ...який, словом, я полюбив більше як свої шляхецькі привички і мрії. Вам добре відомо й те, що заки я рішив ся розстати з шляхтою, я пробував во-
додороги порозуміня; ви знаєте й те, як з вашого боку були стрічені всі проби переконати вельможних про потребу людського поведеня з селянами, про опіку й освіту народу, оснований на його власних національних прінципах, про признание українським а не польським того, що українське і не польське; ви знаєте як подібні думки викликали в початках свист і сміх а потім гнів і лайку і накінець брехливі доноси й на-
тяжки про гайдамаччину. Після сього, розумієть ся, оставалось, або відректи ся від власного сумління, або полишити ваше товариство: я вибрав друге і надіюся, що працею і любовю заслужу колись, що Українці при-

знають мене сином свого народу, бо я всім готов поділитись з ними.”

Додамо, що Антонович і його товариш Рильський були власне одні з тих, на котрих Поляки зробили донос перед правительством “за комуністичну їх пропаганду серед селян”.

Інтересно є, що навіть перед вибухом самого повстання Поляки не змінили свого засадничого становища до Українців, Білорусинів і Литовців. “Варшавський Центральний Комітет” польського повстання, що виступав як польське правительство в проклямації своїй з 22 січня 1865 р., що починалась словами: “Do broni wiec Narodzie Polski, Litwy i Rusi!” танув на становищі повного неговання української, білоруської і литовської національностей а признавав тільки одну польську національність. Проклямація видана польським “народним правительством” до Українців і на українській мові, так звана “Золота грамота” носила заголовок “До сільського люду” а в інці її говорилось: “до сільського люду Поділя, Волини і України”. А білоруська проклямація видана Поляками в Білостоці мала дуже простий заголовок “Dla muzikow ziemli polskoj”. Що-ж до аграрного питання, то революційне польське народне правительство цілком мирилось з упривілейованим становищем польської шляхти на польських землях.

І чи можна дивуватись, що польське повстання на польських землях, особливо ж на Україні скінчилось

так трагічно? Українські селяне масово били польських повстанців, або віддавали їх в руки властей, добачуючи в однім слові: "Польща", за котру повстанці кликали їх до революції, синонім соціального й національного гніту.

Та наслідки повстання були для Поляків ще з иншого погляду не найкращі. Апетит польських революціонерів на непольські землі і та активна відповідь яку дали їм непольські маси, підкопали значно польський кредит не тільки в Росії, але і в Западній Європі. Тут і там тішились Поляки перед повстанням найбільшими симпатіями. Вся західно-європейська демократія горячо співчувала з польськими повстанцями. Що-ж до Росіян, то вони не тільки морально піддержували Поляків, але давали їм активну поміч (Герцен, Бакунін, участь російських офіцерів в повстанню). По невдачнім повстанню симпатії Росіян і західноєвропейської демократії до польських аспірацій значно остигли. Щоби не бути голословним, наведемо голівизначного демократа Арнеза, котрий на зборах "Союзу Мира і Свободи" в 1871 так говорив: "Неуспіх останнього польського повстання ясно доказав, що причина загальної рівнодушності, яку виявили селяни, лежить в забуттю, в якому держали нарід (Поляки і в відсутности гарантій, що запевняли би йому будучність на випадок успіху повстання. Я сам чув (автор брав участь в повстанню!), як селяни грімко вигук

вали, що "над ними сміють ся, взиваючи їх проливати кров задля повернення привілеїв панів".3)

Що-ж до Росіян, то не тільки Герцен але й Бакуїн були розчаровані польським повстанням після його невдачі. Перший давав сьому вираз в статях своїх міщених в лондонськiм "Колокол-ї" і майже порвав зносини з Поляками. Бакуїн знов на зборах згаданого нами вже "Союза Мира і Свободи" в 1868 в відповіді на промову Поляка Мрочковського, виголошену в справі незалежної Польщі, ясно поставив питання про відношеня Польщі до непольських народів і про границі будучої Польщі. Вважаємо відповідним подати найважніші уступи сеї знаменитої і актуальної промови. Подавши зборам картину політичної етнографії Східно-Європейської рівнини, що її величезну частину займає російська імперія, якій Бакуїн, розуміється, бажав "повного розвалу і цілковитого знищення", він присвятив значну частину своєї промови історії великоруського народу і його змаганням до свободи а про інші народи так говорив: "Але окрім великоруського народу є ще Українці... Населене їх в імперії виносить 12 мільонів а як до нього додати галицьких Русинів, то буде 15 мільонів однорідного племені, що говорить одною мовою, має однакові звичаї і великі історичні традиції. Після нападу Татар.

3) Bulletin officiel du cinquieme congres de Ligue internationale de la Paix et de la Liberte. 1871, ст. 140-141. Витусемо за Драгсмановим.

нарід сей, на нещастє, був поставлений між московським деспотизмом з одного боку і жорстоким гнітом єзуїцької і аристократичної польської шляхти з другого. Повставши проти сеї останньої, в половині XVII ст., частина України зробила велику помилку: вона прийняла покровительство російського царя. Царі обіцяли їй усе: збереженє її вольностей і національну автономію... А тепер се панславістичне національне правительство систематично і жорстоко переслідує українську мову. Нехай се буде пересторогою австрійським і турецьким слав'янам, що шукають свого спасення в Москві.

Сей нарід (Українці) разом з 4 міліонами Білорусинів, по всій правдоподібности, створить окрему незалежну націю (державу) о 20-ти міліонах населення, що може, розуміється, вступити в спілку з Польщею або Великоросією, але повинна остатись незалежною від гегемонії сеї і другої."4)

Така була політика Поляків супроти Українців Білорусинів і Литовців в 1862 р.

Перейдім тепер до польської національної політики в теперішній світовій війні. В нашій статі можемо займатися тільки національною політикою тих По-

4) М. Драгоманов: Историческая Польша и великорусская демократія. Ст. 128-9.

ляків, що звязують долю своєї батьківщини з розбитом Росії, себто тих, що визнають так звану австро-німецьку орієнтацію. Тут батьком політичної думки й діла являється факт окупації австро-німецькими військами значної частини території російської держави: земель польських, українських, білоруських, литовських, лотиських і т. д. На цьому факті і на бажанню відзискати свою державну незалежність ґрунтуються не тільки всякі проєкти, що зробити з оккупованими землями, але й цілком означена національна політика Поляків, дипломатичні їх заходи, пропаганда в пресі центральних держав, ціла серія дуже важких практичних виступів.

Все те річи цілком природні. Кожний нарід, отже й Поляки, що втратив свою національно-державну самостійність і бажає її відзискати, заслугує з боку кожного демократа на найбільшу симпатію. Але річ в тому, що історія Польщі з її тяжкими злочинами супроти поневолених нею народів сучасних польських політиків нічому не навчила, що вони в теперішній своїй національній політиці поповняють ті самі гріхи й помилки, які зробили підчас останнього повстання з 1863 р.; вони бажають скинути ярмо чужого наїзду із своєї землі, але рівночасно хотять закинути петлю на шию сусідніх народів. Про се найкраще переконаємося, коли пізнаємо найважливіші польські проєкти відбудовання Польщі.

В книжці своїй п. з. “Польське питання”⁵⁾, виданій начальним польським національним комітетом. подає автор її, проф. Страшевський три можливі розвязки польського питання:

1. Відняті Росії обшари ділять між себе обі держави. Слідую новий поділ Польщі.

2. З віднятих Росії польських провінцій створюється незалежну державу під скриптром члена династії Габсбургів, або Гогенцолернів.

3. З віднятих Росії частей обшару утворюють ся разом з Галичиною одноцільний державний організм в рамках австрійського цїсарства.” (ст. 71).

Становище, яке заняв автор в своїй книжці, можна вважати офіційним польським. За другим і третім способом розвязки польського питання заявили ся визначніші польські політики і їх начальна організація. Їх поділяють також впливові австрійські і малярські державні мужі і політики.⁶⁾

В книжці п. з. “Перебудова Середної Європи через теперішню війну. Польське питання в його націо-

5) Dr. Moritz Ritter von Straszewski (oeffentl. od. dentl. Professor an der jagiellonischen Universitaet in Krakau): Die polnische Frage. Wien, 1915. Verlag des Obresten Polnischen Nationalkomitees.

6) Одним із найбільш горячих пропагаторів збудовання незалежної Польщі в історичних межах між Мадярами є бувний міністер, гр. Юлій Андраші. Розумієть ся, він уявляє собі її як такою, якою нині є Угорщина — край, який що до національного гніту інших народностей абсолютно не уступає Росії.

ціональному значінню"7), виступає польський публіцист Владислав Студинський з проєктом утворення державного союзу Австрії-Угорщини-Польщі. Польщу мають творити Галичина і забрані Росії провінції, що колись належали до польської держави.

Інший знов польський публіцист, Вільгельм Фельдман, радикальний демократ пропонує в своїй політичній праці п. з. "Неччина, Польща і російська небезпека"8) утворення самостійної Польщі, в склад котрої малиб увійти Литва, Біла Русь і Україна (Волинь, Поділля і Київська губернія). Сей проєкт горячо пропагує польський соціаліст Леон Васілевський9) як також лідер Польської Партії Соціалістичної (Р. Р. S.) др. Йодко, котрий одначе заявляє за прилученням до Польщі тільки литовських і білоруських земель а з українських тільки холмську губернію.10)

Як бачимо, всі вичислені проєкти стоять на становищі Історичної Польщі: будучий польський державний організм має обіймати не тільки польську етнографічну територію, але й ті провінції, заселені Укра-

7) Wladyslaw R. v. Gizbert-Stadnicki: Die Umgestaltung Mittel-Europas durch den gegenwaertigen Krieg. Die Polefrage in ihrer nationalen Bedeutung. Wien, 1914.

8) Wilhelm Feldmann: Deutschland, Poland und die russische Gefahr. Mit einem Vorwort von Dr. Alexander Brueckner, oef. Prof. an der Universitaet Berlin. Berlin, 1915.

9) Leon Wasilewski: Die nationalen und kulturellen Verhaeltnisse im sogenannten Westrussland, Wien, 1915.

10) Dr. Witold Jodko: Litauen und Polen (Polnische Blaetter, Berlin, 1915, № 3).

їнцями, Білорусинами й Литовцями, що входили колись в склад польської держави. Таким чином визволення Поляків має dokonатись з рівночасним поневоленням через них трьох інших народів.

Для яснїйшого погляду на справу, подамо декілька статистичних цифр про населення тих країв, що після згаданих проєктів мають творити польську державу.

Населення польське непольських країв виносить процентово:

В губернії Вильна — 26.2%, Мінськ — 10.3%, Гродно — 16.9%, Ковно — 11.4%, Вітебськ — 8.6%, Могилів — 3%. Цифри подаємо за Йодком і Фельдманом, отже за польськими жерелами.

В губернії Волинській після Фельдмана — 10.5% після проф. Рудницького (українське жерело) — 6% в губернії Подільській — 8.9% (Ф.) і 2% (Р.); в губернії Київській — 3.2% (Ф.) і 2% (Р.) Незгідність цифр треба пояснювати тим, що Фельдман всіх католиків названих губерній тенденційно зачисляє до Поляків.

В Східній Галичині творять Поляки 16% (Жиди 12%, Українці 70%).

Національний склад проєктованої польської держави, що обіймала би крім польських країв (Королівство Польське і Західна Галичина) ще землі литовські, білоруські і українські (східна Галичина і губернії Волинь, Поділля і Київ) був би приблизно такий

Поляки	15,200.000
Українці	13,500.000
Білорусини	6,500.000
Литовці	2,100.000
Жида	5,000.000
Німці	800.000
Лотиші	300.000
	43,400.000

В проєктованій отже польській державі Поляки становили би лише 35% населення, решта припадала би на інші національності, а між ними Українці творилиб 31.1% населення, Білорусини 14.9%, Литовці 4.8% і Жида 11.5%.

Як бачимо, апетит Поляків на чужі народности просто вовчий. І се тим більше мусить кожного дивувати, що Поляки в теперішній війні як недержавна нація не мають ніякого рішального голосу, їх роля у війні предметова а не підметова. Побожні їх отже бажання збертають ся на адресу Німців. Вони мають збудувати для Поляків державу на взірець другої Росії!

Погляньмо, як польські політики й публіцисти аргументують свої претенсії до непольських земель і як вони старають ся переконати Німців про konieczність відбудовання Польщі в історичних межах.

Найвимовнійше робить се польський соціаліст, п. Васілевський в згадуваній вже нами брошурі п.з. "Die

Nationalen und Kulturellen Verhaeltnisse im sogenannten Westrussland", що друкувала ся у перше в віденській органі начального польського народного комітету "Polen". З його аргументацією треба рахувати ся, бо її поділяє в цілості усе польське суспільство. Пан Васілевський старає ся переконати Німців, що Литовці, Білорусини й Українці в теперішній історичний момент не можуть мати ніякого політичного значіння, бо 1) вони представляють безформену, етнографічну масу, 2) національний їх рух є дуже слабкий, 3) всі вони представляють елемент, неспосібний до політично-державного життя. Він впевняє вкінці Німців, що на Литві, Білій Русі і Україні є тепер "тільки Поляки єдиним організаційним елементом в державно-творчій змислі", що тільки сей елемент може давати гарантію нормального порядку в будучності".

Ми вже знаємо, який незначний, майже зникаючий процент населення становлять Поляки в тих 3 краях, які хотять загарбати під будучу Польщу. Додамо, що сей польський елемент в сих краях становить майже виключно шляхта польська. Як в 1863 р. польські революціонери, так тепер польські соціалісти (а за ними вся польська суспільність) аргументують свої претенсії до Литви, Білої Русі й України тільки тим, що в краях сих єдиним розвиненим елементом в економічному, політичному й культурному змислі являється шляхта польська а решта населення се незріла ма-

ра, що може бути тільки погноєм для чужої держави й культури.

І сі люди називають себе демократами! На факті економічної і культурної висшости горстки польських колоністів в непольських землях вони оснувають своє право до пановання над трьома великими народами, забуваючи, що їх лицемірні і цинічні фрази про незрілість сих народів — се оружје обосічне, яке в кожній хвилі Німці з рівним правом можуть звертати проти Поляків.

Але допустім, що свідоцтво польського соціаліста, яке він виставляє висше названим народам для ужитку Німців — не фальшиве, не цинічно-лицемірне, не навіть прибільшене а зовсім відповідаюче дійсному станови! Тоді ми в праві поставити йому отсі питання, про які він скромно мовчить: Чиж Поляки не були як раз тими, що причинили ся до економічного і культурного упадку Українців, Білорусинів і Литовців? Чиж вони не були як раз тими, що завсїгди ворожо відносили ся до національного руху сих народів?

У відповідь на сі питання наведемо факти:

Коли Поляки явились як завоювники на українських і литовсько-білоруських землях, то землі сі економічно і культурно коли не стояли висше від сучасної Польщі, то у всякому разі не низше від неї.¹¹⁾ Українці, Білорусини й Литовці були розвиненими культурними

¹¹⁾ Про се подрїбно в великій праці проф. Грушевського: історія України-Руси, тт. IV-VI.

народами, з могучими своїми висшими верствами. Землі з природи були родючі, городи багаті, з Західною Європою і Сходом були вони в оживлених зносинах. Самі польські історики представляють тогочасну Україну як край “текучий медом і молоком.”

Щож зробила Польща з тими землями і народами за 500 літ свого панування?

Вистарчить навести опінію першого губернатора Галичини графа Пергена про стан Галичини, в якому застала її Австрія в 1772 р., коли то край сей при першому поділі Польщі припав їй. Край був, каже гр. Перген, страшно бідним і відсталим. Торговля і ремесла були в упадку; міста наповнені півголодними Жидами; селянство зруйноване, прибите й темне, духовенство напівграмотне; польська шляхта — малокультурна і бутна.¹²⁾ А те, що говорить граф Перген про тогочасну Галичину, можна сміло віднести до прочих країв — Литви, Білої Руси й України.

Такі були результати польської історичної культурної місії на непольських землях.

Та підемо далі.

Австрійська провінція Галичина, в котрій Поляки стали панами й господарями, послужила пробним каменем їх автономної господарки при нових конституційних умовах.

12) Memoryal Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi, o stanie kraju. “Kwartalnik historyczny”, 1906.

А її результат?

Стан Галичини не багато змінив ся від того, в якому застала її австрійська бюрократія в 1772 р. І по нині Галичина являєть ся в Австрії краєм найбільш запущеним, бідним і темним. Число анальфабетів перевищує 70%. “Польська господарка” в ньому стала загальною приповідкою. Край майже без промислу й торгівлі, хотя з природи багатий, за те популярний в усій Європі виборчими розбоями, надужиттями і насильствами польської адміністрації і бюрократії.

А 100 літ польсько-українських відносин в сїм краю дають знамениту ілюстрацію того, як Поляки, маючи в своїх руках власть і силу, уживали всіх засобів і заходів, щоби українську народність економічно, політично й культурно придавити.

Не зайвим буде тут навести декілька яскравих фактів як ілюстрацію сих відносин.

В 1848 р., в році “весни народів”, коли то революційна хвиля, що йшла з Франції, скрізь підривала в Європі основи абсолютизму й фєвдалізму, коли й пожеволенням народам усміхалась краща будучність, Поляки в найбільш завзятий спосіб противились тому, щоби в Австрії признано Українців за окрему національність. Робили вони се і перед славянським зїздом в Празі і в першім австрійськїм парламенті і перед іденським правительством.

“Українці — се винахід графа Стадіона!” (Губернатора Галичини, прихильного Українцям.)

Українська мова — се тільки діалект польської мови!

Так твердили тоді Поляки всі, без різниці партій. А коли в тім же році віденський парламент радив над перебудовою Австрії на засаді національного принципу і Українці видвигнули тоді справу поділу Галичини. Поляки устами своїх речників графа Смоляка і Земляковського виступили проти того з найбільшою завзятістю, подібно як вони й нині уживають всіх можливих заходів, щоби тільки не допустити до поділу краю на українську і польську частини.

В оборону своїх тез про неістнування Українців як окремої нації випускали в світ цілі політичні і фільольогічні трактати. Навіть польські революціонери брали в сій роботі не аби яку участь. Вистарчить вказати тільки на “студію фільольогічну” польського революціонера Каспра Ценглевіча, в якій автор взяв ся доказувати те, що українська мова є діалектом польської п. з. “Rzecz czerwono-ruska” (Lwów, 1848). Польська література, радикально негуюча саме істнування Українців, як окремого народу, продукуєть ся майже до 80 рр. минулого століття.

Щоби успішно ширити польонізацію в Галичині Поляки старались накинати Українцям латинську азбуку, а коли се їм невдало ся, вони повели агітацію перед віденським правительством, щоби Українці за

мість гражданки, яку денунціювали як московське письмо, уживали старо-церковні букви.

В 1866 р. проголошує посол гр. Лешек Борковський в галицькому соймі відоме польське *pronunciamiento*, "Niema Rusi, jest tylko Polska i Moskwa!"

Всі стремління Українців створити свою літературу, що не була би тільки провінціяльною відміною польської (як се старався зробити Поляк Падура і його послідовники), стрічались з польського боку крайно вороже, подібно як з боку російських обрусителів.

А стративши вкінці надію зденаціоналізувати українське населення в Галичині, Поляки мусіли остаточно погодитись з існуванням Українців як окремої нації, тим більше, що признано се австрійською конституцією з 1867 р. Одначе цілим рядом штучно обдуманих мір, що складались на повну систему, стреміли до того, щоби ослабити в Галичині український елемент квалітативно і квантитативно, задержати його по змозі в стані безформної етнографічної маси, не дати розвинути ся його національному рухови. Періпетії завзятої боротьби Українців з Поляками в Галичині за своє існування, за свої права і за свою будучність надто відомі вже і в Європі, щоби тут на них вказувати. Атенатат українського студента Мирослава Січинського на представника польського безправства і гніту в особі жорстокого українофоба, намісника Галичини гр. Потоцького в 1908 р. роздер перед цілим сві-

том занавісу польського пановання в Галичині. І коли все таки Українці в Австрії перестали бути етнографічною масою а розвинули ся до ступня новочасної нації в політичному і культурному змислі, з чим пині в Австрії всі мусять рахувати ся. то стало ся се проти волі Поляків, в завзятій, безпощадній і багатій в кроваві жертви боротьбі з ними, боротьбі, що не покінчила ся по нинішній день.

Так виглядає картина польського автономного пановання над Українцями при конституційних, австрійських умовах. Таким чином, коли нам відомі найважніші і далеко не повні факти з історії відносин Поляків до Українців, Білорусинів і Литовців, коли ми пізнали, якою злочинною була їх політика супроти них, питаємо: як-жеж могло хвалити в них відваги представляти єї народи в безсоромний і перфідний спосіб в нинішній історичний момент перед лицем цивілізованого світа як незрілі маси і неспосібні до політичного життя, коли в великій, в дуже великій мірі на них тяжить важкий злочин, що єї три народи в Росії являють ся нині на пів етнографічною масою, що вони не розвинулись у модерні нації?!!

Остає нам ще сказати кілька слів про одну досить важну сторінку в роботі і пропаганді Поляків в користь незалежної Польщі.

П. Васілевський — не можемо тут входити в усю закулісову і тайну роботу Поляків перед певними кругами — виступає перед Німцями в почетній ролі де-

нунціанта на Українцїв, Білорусинів і Литовцїв, представляючи їх як підпори Росії і російської культури. Ось пр. каже він про Литовцїв: “Про державний сепаратизм Литовцїв нема мови. Їх максимальні домагання, що їх висловлено в часї великих революційних подій 1905-1906, не переступали домагання обмеженої автономії, при чім в мріях литовських націоналістів “автономна Литва” малаб бути сторожем Росії на Заході”. (Гл. Leon Wasilewski: Die Nationalen und Kulturellen Verhaeltnisse im sogenannten West-russland, сторона 14.)

Треба признати, що політичний донос служив завсїгди оружєм гідним Поляків в боротьбі їх із своїми противниками. І то не тільки в Австрії, але і в Росії. Польські політики завсїгди, коли їм сього було потрібно, представляли Українцїв перед одним і другим правительством, як небезпечних для держави. Успіх польської політики в Австрії в значній мірі пояснювати треба тим, що вони потрапили вмовити в віденьське правительство і корону, що тільки на Поляках Австрія може опертись, що Українці гравітують до Росії і являють ся проте для Австрії небезпечними. З Росії знов їх доноси зводились до того, що вони представляли українське населене заражене сепаратизмом. Так було в 1848 р., 1863 р. (на Україні), 1867 р. 878 р. Кульмінаційний пункт в сій “чесній” їх боротьбі становить теперішня світова війна. На короткий час перед вибухом війни і в перших днях її, зда-

валось, замовкло оружје боротьби в Галичині між обома сторонами. Польська преса з ентузіазмом — лицемірним! — як показалось, писала про спільну боротьбу з Росією “за нашу і вашу волю”. Але се була облуда. В другій половині серпня 1914 р., Поляки скористали з того, що частина українського населення, члени так зв. москвофільської партії зраджували Австрію в користь Росії та бажаючи вирівнати свої рахунки з Українцями, обвинили їх в своїй пресі перед віденським правительством і перед військовими властями в державній зраді. “Всі вони зраджують без виїмку, і москвофіли і Українці!” — писали отверто польські газети. Мало се страшні наслідки. Почали ся масові арешти і екзекуції серед невинного українського населення. Тисячі Українців, добрих австрійських патріотів повисло на шибеницях. З арештованими обходили ся без пардону, карано без суду. Австрійські тюрми наповнили ся масово невинними жертвами злочинного польського наклепу. В однім часі так тероризовано українське населення, що воно боялось говорити на своїй рідній мові між собою, бо українську мову вважалось мовою зради. Ніхто не міг охоронити ся перед доносом. Посол соймовий др Ваньо, заденунціований польським старостою з Ліманови, тільки чудом спас ся від стричка. Посол Метелла відпокутував свій австрійський патріотизм кількома місячним побутом в стирийській тюрмі, Талергоф, де на арештованими Українцями допускали ся тюремні сто

рожі найстрашніших знущань і катувань. Останню партію арештованих в числі кількохсот випущено на волю з Талергоф тільки в половині мая 1915 р. без найменшого доказу їм якої небудь вини, не судячи їх навіть. Весь диявольський і ганебний злочин Поляків, безпримірний в історії національних відносин стане вповні освітленим на підставі незбитих доказів і документів, які є в українських руках, тільки після війни. Нині, австрійський уряд і воєнні влади переконали ся про повну невинність українського населення. Головна військова команда видала навіть в сїм напрямі відповідні зарядження. На жаль, переконали ся за пізно.

Так вміють бороти ся Поляки зі своїми противниками.

Не диво, що в своїй політиці в теперішній історичний момент, котрої ціль — відбудоване історичної Польщі, вони не погордили і перед Німцями, в котрих руках спочиває тепер доля польського народу, старим випробованим своїм оружєм політичного доносу.

Ми не маємо найменшої потреби полемізувати з приводу сього доносу з публіцистами польськими. Вони найкраще бють самих себе, бо-ж се загально відомо, що дві найсильніші перед війною польські партії Галичині вшехполяки і подоляки були прихильниками російської орієнтації, що ся орієнтація в Королівстві Польськім була домінуючою, що її визнавали ті політичні партії, які являлись представниками польського промислу і великої аграрної посілости, а тільки

незначна частина польського дрібного міщанства схиляла ся до самостійницької політики. Розумієть ся, російська орієнтація польського суспільства в Королівстві Польським не випадкова а має глибокий економічний підклад. Ми моглиби далі на підставі фактів і свідощтв доказати, що як раз польські політики, змагаючи до quasi-незалежної Польщі під скриптом царя мотивують потребу такої держави аргументами оборони російської держави перед "Тевтонами"! Та не хочемо йти в сліди польських публіцистів, бо вважаємо що є певна політична мораль, котра мусить зобов'язувати кожного, що служить чесно справедливій справі.

Так отже на двох епізодах з польської національної політики показали ми, як розуміють Поляки визволення своє з ярма чужої неволі, як вони вміють бороти ся за свою незалежність.

І мимоволі встає перед нами мученицька постать сього благородного Поляка — повстанця, про якого згадували ми на початку статі, що конаючи на землі в крові під ударами українських селян, сказав: "Минуваті перед ними, много винуваті!"

Як горячо бажалоб ся, щоб нині в великий історичний момент, по 50ти роках, коли були сказані ці слова, Українці, Литовці й Білорусини могли радістю сказати:

"Ні, ні!. За той час повстала нова Польща, гідна слави й пошани, та, що хоче повної свободи й незалежності не тільки для себе, але й для всіх тих нар

дів, що були колись в неволі старої Польщі. Сини нової Польщі ділами загоїли старі історичні рани. І нині за злочини проклятої пам'яті старої Польщі вони не поносять ні вини, ні відвічальности!"

Та сталося инакше...

Що-ж можна сказати супроти сього на адресу Польків?

Просимо тільки шановного читача застановити ся над низше поданими фактами, котрі задля повної безсторонности подаємо за польською пресою і без коментарів.

Як відомо, польські легіони, що борять ся проти Росії при боці австро-німецької армії, перебувають тепер на Волині, себто на чисто українській землі.

"Wiadomosci polskie", що виходять в Петрикові в числі з 9 вересня м. р. подали допись з побуту бригади Пілсудского (одного з лідерів польської партії соціалістичної — Р. Р. S.) на Підляшші. Ось найважливіші місця з сеї дописи:

"Приїхали ми до Древлева 15 серпня...

"Елементарно зродив ся у нас плян віддати церкву католицькій людности, скинути з верха ненависний православний хрест, відправити в костелі принайменше рожанець до Божої Матери.

"Враз з капітаном Снядовським, хорунжим Малашевським і пор. гр. Красіцким упросили ми капеляна полку кс. Зиткевича, щоби задержав ся довше в Древлеві.

“По драбині вдерли ся ми на верх церкви. Тут з рядовиків 5 батальйону, Н. бляхар по фаху, в кілька минут залагодив ся з дахівками верха. В чверть години православний хрест, зрубаний топором, лежав під стіною плота...”

“В церкві — недавно православній — господарив в окруженю нас і народа капелян польських військ!”

Допись датована: Лісна, місце постою І. бригади 17 серпня 1915 р. Підписаний як автор М. Домбровський.

Про другий подібний факт писав: “Dziennik Narodowy”, що виходить теж в Петрикові.

“Дня 16 серпня 1915 р. дорогою до Лісної їхав нечисленний відділ польської кавалерії. На чолі їхав капітан Снядовський, при нїм капелян 1ого полку К. Цепіхал.

“В Лісній не застанемо у цілім селі ані одного католика. Адже се парохія виключно православна — відзиваєть ся один Підляшанин-легіоніст.

“Нїчого, — скличемо нарід з сусідних сіл! — була відповідь.

“Повторила ся сцена з Древлева. Ми віддали монастир під опіку католицької людности.

“Таблицю з монастирського муру і православний хрест на память вилучення Холмщини ми спалили монастирським подвірю.”

Донись має дату: Лісна 17 серпня 1915 р. Підписаний як автор М. Домбровський.

Се тільки два факти з діяльності польських легіонів на українським Волині. Як доходять вісти, подавані і польською пресою, діяльність в душі наведених фактів проявляють польські легіонери в цілій Холмщині і Волині. Діяльність свою, яка нічим не різниться від тої, що її проявляли російські війська, шинковники і попи з єпископом Евлогієм на чолі, в Галичині підчас її окупації супроти уніятських Українців (греко-католиків), хотять Поляки оправдувати тим, що перед 40 роками Росія насильно нищила там релігію і заводила на її місце православіє.

Що-ж на се відповідають українські православні селяне?

Події дуже нагадують нам ті, що мали місце на Україні підчас повстання 1863 р. Польські газети пишуть, що настрій укр. селян спеціально супроти польських військ крайно ворожий. Ми знаємо, що бувалий ряд агресивних виступів з їх боку супроти польських легіонерів. Польський соціалістичний деньник "Narozod", що виходить в Кракові, подав вістку, що українські селяни стріляли до легіонерів.

Ось яку дають відповідь українські селяни — зрілі, як впевняють нас польські публіцисти — польським легіонерам, що з оружєм в руках йдуть бунтувати історичну Польщу на українських землях.

Від себе можемо на закінчене тільки додати:

Якими шляхами не йшлаб тепер польська політика до збудованя історичної Польщі, одно є певним, що ні Українці, ні Білорусини, ні Литовці,¹³⁾ котрі бажають бути вільними і від нікого незалежними, ніколи не згодять ся на те, щоб російську неволю проміняти на польську. І колиб сталось таке лихо, що в результаті світової війни посталаб на Сході Європи польська держава в історичних межах, яка булаб нічим иншим як новою Македонією, загрожуючою знов європейському мирови, поневолені нею народи знайдуть в собі на стільки сили, свідомости й зрілости, щоби спільно розбити нововідбудовану "польську тюрму народів."

13) Належну відповідь Полякам в імени Литовців дав рецензик їх, відомий литовський публицист І. Габрис в своїй статі п. *La Question Polonaise en relation avec les questions lithuanienne, ruthene et juive* (Les Annales des Nationalites, № 7-8, 1915).